

панування вимозі їх раціонального обґрунтування, здатні поставити під сумнів усі ідеологічні легітимації (які мають вигляд всезагальних тільки ззовні) [3, 348]. Як бачимо, Габермас здійснює комунікативну реконструкцію ідеї деідеологізації суспільства. Відмова від ідеології на користь комунікації, на його переконання, уможлиблює створення нових форм соціального управління, здатних втілювати ідеали справедливості.

У цьому ж ключі він перетлумачує й концепт відчуження. Джерелом людського відчуження розглядається спотворена комунікація, яка має місце, коли метою інтерсуб'єктивного спілкування ставиться досягнення успіху шляхом стратегічного маніпулювання іншим та створення несиметричних умов комунікації, в тому числі й відносин панування. У всіх цих випадках комунікація відбувається за монологічною схемою. У праці “Проблеми легітимації в пізньому капіталізмі” (1973) Габермас обґрунтовує свої сподівання на можливість досягнення гармонійного розвитку суспільства, розглядаючи демократичну модель як механізм діалектичного (гармонійного) співвідношення науково-технічного розвитку і ціннісної орієнтації суспільства, науки і політики, відновлення єдності інтересів, розуму і дії. Головним засобом досягнення цього стану має постати “вільний діалог” науковців й інтелектуалів, які спроможні здійснити “оновлення комунікації” [14, 129]. Хоча тут виразно наголошується на елітарній ролі інтелектуалів, проте не слід думати, що лише із цією верствою у вузькому розумінні цього слова він пов’язує свої сподівання на оновлення комунікації. Його теоретичні інтенції лежать в руслі просвітницьких ідей І.Канта і передусім надихаються його ідеєю повноліття (Mündlichkeit), що покладена у підґрунтя концепції комунікативної компетенції та аргументативної комунікації в теорії комунікативної дії. Остання по суті й становить довершену версію трансформації традиційної критичної теорії.

Отже, повертаючись до питання, поставленого на початку нашої статті, маємо відзначити наступне. За умов суспільного конфлікту в Україні щодо ціннісних установок і засад державної ідеології (на яких принципах вона має будуватися – ліберальних, консервативних, націоналістичних тощо), міцного суспільного консенсусу можна досягти, як виявляється, лише в площині комунікативно-дискурсивного формування політичної волі, що невідворотним чином вказує на релевантність із загальнолюдськими цінностями, котрі здатні уможливити універсалізацію принципу справедливості.

Література

1. Арендт Ханна. Джерела тоталітаризму/Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2002.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995.

3. Габермас Ю. Про суб'єкта історії. Деякі міркування щодо хибних міркувань // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. – К., 1999. – С. 346 – 354.
4. Кант И. Ответ на вопрос: что такое просвещение? // Кант И. Сочинения: В 6-и тт. – М., 1966. – Т. 6. – С. 25 – 35.
5. Манхейм К. Идеология и утопия // Манхейм К. Диагноз нашего времени. – М.: Юрист, 1994. – С.7 – 276.
6. Маркс К. Німецька ідеологія // К.Маркс і Ф.Енгельс. Твори: В 50-и тт. – К., 1959. – Т. 3. – С. 7 – 521.
7. Маркузе Г. Одномерный человек. – М.: „REFL-book”, 1994.
8. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич, К.: Відродження, 2004.
9. Рікер П. Ідеологія та утопія / Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005.
10. Рябов С. Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності. Випуск 1. 1996 р.
11. Социальная философия Франкфуртской школы (Крит. очерки). – М., 1978.
12. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика Просвещения. – М.: Медиум, 1997.
13. Habermas J. Technik und Wissenschaft als „Ideologie“, Fr/M., 1968.
14. Habermas J. Legitimationsprobleme in Spdtkaritalismus. – Fr/M., 1973.
15. Handbuch philosophischer Grundbegriffe. - Band 3. - München, 1973.
16. Lukacs G. Geschichte und klassenbewußtsein. Studien über marxistische Dialektik. – Berlin, 1968.

В.І.Кунченко-Єлесина

СИНЕРГЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ГУМАНІЗМУ

На підставі нового парадигмально-теоретичного аналізу, що заснований на синтезі головних настанов концепції нелінійного мислення зроблена спроба застосування синергетичного підходу до дослідження проблем гуманізму.

Уявлення про те, що суспільний прогрес взагалі з необхідністю супроводжується моральним прогресом, завжди було загальновідомим. У звичайній людській рефлексії воно поставало як аксіома, яка не потребує додаткових теоретичних обґрунтувань. Це уявлення відповідало старій парадигмі світу, яка була побудована на основі класичного лінійного мислення. Проте філософська наука завжди вимагає необхідних теоретичних пояснень будь-якого теоретичного питання, що виникає у науці чи суспільстві. До того ж у наш час з'явилися нові аспекти у розумінні суспільного прогресу.

Суспільний прогрес не є тільки поступовим і чітко спрямованим рухом до ідеальної чудової перспективи. Він є досить суперечливим, контраверсійним процесом із хвилеподібним проявом прогресивних й регресивних потоків. Суперечливість його особливо яскраво виявляється у періоди стрибків у розвитку суспільства, руйнацій соціальних структур, паттернів, усталених відношень. Будь-який розвал суспільного устрою призводить на перших етапах до руйнацій і породжує стохастичний стан у суспільстві. Це необхідно загострює соціальні проблеми – нестійкість життєвого рівня, небезпечність існування, безробіття, злидні, знедоленість більшості громадян. Так, чергове зрушення, яке відбулося в українському суспільстві в 90-і роки й зруйнувало колишній соціальний устрій в усій багатоманітності його соціально-економічних, політичних та соціокультурних відносин, хоча й спрямоване у цілому на прогресивну дію – демократизацію суспільства, разом з тим певною мірою не тільки загальмувало, а й порушило складені духовні реалії та ідеали.

У зв'язку з цим необхідно виникає уявлення про неадекватність усталених тверджень про соціальні процеси, й виникає потреба у принципово новому погляді на дійсність. Сьогодні особливої актуальності, практичної гостроти набувають проблеми з'ясування перспектив людства, сутності смислотиттєвих орієнтирів і моральних цінностей, що становлять зміст реалій виживання, імперативів життєдіяльності людства, причин та механізмів, які визначають тенденції цивілізаційного процесу.

Розглядаючи сучасний стан соціального прогресу, варто підкреслити його визначальну рису – глобалізацію суспільства. Вона визначається новими темпами й масштабами розвитку науки, техніки, технології, для якого характерний перехід від екстенсивного розвитку до інтенсивного, точніше – до експоненціального рівня. Здійснюється розвиток не за рахунок нових матеріальних ресурсів, а за рахунок перебудови самих основ попередніх способів дії. Виникають нові типи масової комунікації, передання та збереження інформації. Все це обумовлює й інтенсифікує процеси глобалізації людства. Гостро постає проблема дослідження та інтерпретації механізмів та причин глобалізаційних процесів.

У цих нових реаліях виникла необхідність подальших досліджень соціального прогресу. Актуалізується потреба в оновленні методологічної культури наукового осмислення реалій світу. Фактором впливу на ці обставини постали революційні зрушення у сучасному науковому дискурсі, завдяки якому виникли трансдисциплінарні галузі знання, такі як синергетика, теорія катастроф, теорія фракталів, трансперсональна психологія, когнітивні науки тощо.

Наприкінці ХХ–на початку ХХІ ст. методологічна культура науки опинилася у своєрідному становищі (назвемо „точкою біфуркації”), у якому відбувається швидкий перехід від старих світоглядних парадигм до нових,

„постмодерних”. Неминучим наслідком цього кардинального явища постала необхідність створення нового концептуального інструментарію щодо опису поведінки нестабільних динамічних систем.

Методологічною основою даної інтерпретації є синергетична парадигма цілісності та єдності світу [1,4,8]. Провідне положення синергетики полягає у тому, що неупорядкованість є не тимчасовим явищем, а нормальним станом природних, соціальних і психічних явищ і процесів, які саморозвиваються. Синергетичні дослідження, що мають дуже суттєве поширення в останній час, дозволяють глибше зрозуміти закономірності розвитку систем, що самоорганізуються. Зараз синергетичні методи та підходи розповсюджені також і на дослідження та моделювання соціальних процесів [2,3].

З точки зору синергетичної картини світу, самоорганізацію слід розуміти як виникнення системи, що здійснюється складним, але погодженим симбіозом складових підсистем вихідного середовища. Основними її рисами є такі, як складність, темпоральність, цілісність. Процес самоорганізації до єдності, порядку включає в себе етапи хаосу, біфуркацій, фазових переходів. Всі системи тримають у собі неперервні флюктуючі підсистеми. Причому окремі флюктуації можуть призвести до порушення існуючої організації. У цей критичний момент („точка біфуркації”) неможливо передбачити подальший розвиток системи. У ньому можливе спонтанне виникнення з безладу та хаосу порядку й організації. Ці процеси є нелінійними. В них реакція системи неадекватна дії, що прикладена до неї. Завдяки здійсненню численних прямих та зворотних, позитивних та негативних зв'язків між підсистемами відбувається самоорганізація системи. Якщо в лінійних системах хаос неминуче призводить до їхньої деградації, то в нелінійних він навпаки може бути продуктивною причиною для розвитку. В складних системах, що саморозвиваються, можлива поліваріантність еволюції й діалектики порядку та хаосу. Цей аспект дійсності постав предметом філософського осмислення проблем суспільного прогресу, яке зараз отримало новий імпульс. Воно знайшло власне місце в новітній парадигмі універсального еволюціонізму і синергетичного осмислення світу.

Слово „синергія” означає „спільну узгоджену дію”. Синергетика як науковий напрямок виникла в останній третині ХХ століття і має за мету розгляд нелінійних та самоорганізованих явищ та процесів. За кордоном використовується більш емний й адекватний термін „Nonlinear Science” – „нелінійна наука”. Синергетичний підхід отримав зараз дуже широке застосування. Він використовується в усіх галузях науки, тому що процеси самоорганізації є властивими для систем різної природи. Цей підхід отримав статус загальнонаукового. Дане положення пояснюється ще й тим, що на теперішньому етапі створюється нова картина світу, швидко поширюються

інформація і знання, виникають на межах галузей знань нові науки. Ця тенденція посилена принциповим виходом на рівень досліджень нелінійної динаміки процесів самоорганізації.

Ідея самоорганізації систем, єдності світу, у тому числі природних та соціальних явищ, стала зараз одним з напрямів у науці і дуже активно розвивається. Цей напрям має й певну передісторію. Його основи ми знаходимо ще в німецькій класиці (взаємозв'язок „зоряного неба” і „морального закону” у І.Канта), у російському космозмі (спроба К.Е. Ціолковського вивести норми моралі із фундаментальних законів природи), у західній філософії (пошук точки Омега П. Тейяра де Шардена) та ін. У сучасній філософії ця ідея знаходить свою розробку у М. Мойсеєва, І. Пригожина, І. Добронравової, С.Кримського, О.Овельдєєва, В.Аршинова, В.Буданова, В.Василькової, С.Курдюмова, В.Гофкірхнера, Т.Кочеткової, Р.Іванової-Карагаєвої та ін. Датою народження синергетики називають 1972 рік, а її „хрещеним батьком” вважається Г.Хакен. Філософи обґрунтовують парадигму універсального еволюціонізму й синергетичну концепцію самоорганізації Всесвіту. Згідно цієї концепції еволюція систем усіх ієрархічних рівнів підкоряється одним і тим самим фундаментальним принципам.

Для розуміння суті самоорганізації соціальної системи важливим є положення синергетики про утворення так званих „петель” позитивного зворотного зв'язку в системах, що самоорганізуються, у разі накопичення ентропії і загрози розпаду. У такій ситуації система починає активно самоорганізуватися й протистояти руйнуванню. У соціальній системі при накопиченні ентропії (негативних явищ, таких як насильство, експлуатація, ворожість, агресивність, бездуховність та ін.) відповідно до автоматичної дії „петлі” зворотного зв'язку спрацьовує біфуркаційний механізм самоорганізації – посилюються тенденції, що детермінують гармонійний зв'язок структурних елементів суспільства.

Синергетичне обґрунтування законів самоорганізації Всесвіту дозволяє розглянути таке соціальне явище як гуманізм в новому ракурсі, зрозуміти його не тільки як певну систему соціальних відносин, а як закономірне явище і необхідний принцип організації суспільства, характерний для певного етапу суспільного прогресу.

Синергетичний підхід до проблеми гуманізму дозволяє розглядати його в аспекті єдності розвитку світу і людини, у фокусі перетину фундаментальних закономірностей соціального буття з природними законами, у зв'язку з системами біосфери, ноосфери (продовжимо космосфери). В цілому синергетична парадигма цілісності і єдності світу для дослідження суспільного прогресу і гуманізму є вельми плідною.

Сенс гуманізму – у впорядкуванні інтересів людей, в ствердженні самоцінності, гідності і свободи людини. Тому він є умовою гармонії суспільства, його самоорганізації і самозбереження. Таким чином, гуманізм слід розглядати не просто як породження освіченого розуму (французьке Просвітництво), а як природне явище, ступінь в ході синергетичного процесу розвитку універсуму і його складової – соціуму, як симбіоз природних умов і людського розуму, як механізм самоорганізації соціуму, як синергію Матерії і Духу. Позитивний зміст цього з'єднання знаходить адекватне втілення в духовно-етичних цінностях.

Поступ суспільного прогресу нерівномірний і суперечливий. Хвилеподібні прояви прогресивних і регресивних потоків викликають періоди стрибкоподібних змін в розвитку суспільства, злам соціальних структур і відносин, що склалися. У соціумі біфуркації виникають не тільки як природні явища. Часом вони є суб'єктивними. Закони суспільства об'єктивні за власною природою, але проявляються через свідомі дії людей. Тому біфуркаційні стани у суспільстві нерідко бувають пов'язані з такими суб'єктивними факторами як авторитарне керування суспільством, реакційні політичні режими у країні, політичні кризи влади тощо. У кризові періоди, коли відбувається розпад соціальної системи, спостерігається падіння гуманізму.

Чергове соціальне переміщення, яке відбулося в українському суспільстві на початку 90-их років, – підтвердження цієї закономірності. І, відповідно, спостерігається падіння гуманізму. Ситуація, що склалася, не є гуманною по відношенню до людини. Відбувається відчуження від гуманітарної культури і гуманістичного відношення до дійсності. Виявляється низький рівень загальної культури, духовності. До того ж сам ритм переважаючих в сфері діяльності бізнесових відносин, пов'язаних з прагненням досягнення матеріальних благ, істотно впливає на професійне самовизначення і припускає пріоритет прагматичних цінностей. Прагматизм, що охопив суспільство в цілому, гальмує і обмежує цінності гуманізму. Це сприяє розмиванню морального, гуманістичного сенсу в відношеннях між людьми, в професійній діяльності, в цілому у відношенні до життя.

Разом з тим на сучасному етапі розвитку цивілізації людство опинилося на межі глобальної екологічної катастрофи, яка загострила проблему його виживання. Глобальна катастрофа сучасної цивілізації є одночасно й кризою світогляду. Вона тісно пов'язана зі свідомістю людини. В суспільстві споживачів духовні цінності неминуче витісняються матеріальними, й, як наслідок, спостерігається істотне зниження моральності.

Виходом з положення, що склалося, може стати гуманістична орієнтація і гуманістичне мислення. Гуманістичне мислення актуалізує цінність та унікальність людського життя. Воно орієнтоване на розгляд людини як „мири всіх речей” (Протагор), вищої цінності, мети і цілі (Кант) суспільного розвитку.

Гуманістичне мислення орієнтоване на осмислення взаємозв'язку вирішення проблеми гуманізації людської життєдіяльності одночасно з „гуманним” відношенням до навколишнього середовища.

Гуманізація суспільства пов'язана з актуалізацією в ньому смислотворчих орієнтирів, зростанням свободи, з недоторканністю людини, акцентуванням загальнолюдських цінностей. Суб'єктивні аспекти соціального прогресу є одним з факторів подолання біфуркаційних станів у суспільстві.

Література

1. Аршинов В.И., Буданов В.Г. Когнитивные основания синергетики // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М.: Прогресс-Традиция, 2002.
2. Бевзенко Л.Д. Социальная самоорганизация // Синергетическая парадигма. Возможности социальных интерпретаций. – К., 2002.
3. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: синергетика и теория социальной самоорганизации. – СПб., 1999.
4. Добронравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления. – К., 1990.
5. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество. – М., 2001.
6. Назарян А.П. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры (синергетика социального процесса). – М., 1995.
7. Ратніков В.С. Про статус синкретичного підходу в сучасній методологічній культурі // Вчені записки ТНУ. Серія: Філософія. – 2006. – № 3.
8. Хакен Г. Основные понятия синергетики // Синергетическая парадигма. – М.: Прогресс-Традиция, 2000.

М.О. Зайцев

ЗДІЙСНЕННЯ ЛЮДИНИ ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИМ БУТТЯМ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ

В статті розглядається проблемність здійснення людини індивідуально-особистісним буттям в умовах ринково-технологічних відносин; аналізується трансформація особистості в соціального актора; доводиться, що здійснення людини індивідуально-особистісним буттям передбачає формування нею власної культурної реальності.

Визначальною рисою сучасної соціокультурної ситуації став той факт, що відношення людей до соціальних, ідеологічних, естетичних та моральних цінностей все більше забарвлюється неповторними рисами їх індивідуально-

особистісного буття. Водночас і смислова перспектива історичного поступу людства висовує на перший план суспільного світу особистість та особистісну модальність відношення людини до дійсності [2, 9]. Особистісне відношення до світу набуває визначального значення, а проблема індивідуального буття конститується як одна з провідних проблем антропології та культурології. Проте і сьогодні вслід за авторами монографії “Мировоззренческая культура личности” (К., 1986), можемо стверджувати: однією з “світових загадок філософії” є таємниця утворення людської індивідуальності. Справа в тому, що, з одного боку, сферою вияву та утвердження індивідуальності є соціальність, де всі люди мислять та діють єдиним для них людським чином, виявляючи тим самим свою „родову” сутність, людську “тотальність” свого буття, а, з другого, у своєму способі думок та дій кожен виявляє особливості своєї індивідуальності, котра не покривається характером життєдіяльності інших” [6, 8]. Тобто, індивідуальність не може сформуватись поза соціальністю, проте особливість та унікальність індивідуального буття не може бути пояснена лише соціальністю, в якому б ракурсі ми не аналізували це питання.

Часом спроби пояснити індивідуальне буття як конкретно особистісний вияв соціальності зводять його до чогось вторинного відносно тієї ж соціальності, позбавляючи самотності та суверенності особистісне “Я”, в результаті чого воно постає як повністю залежне від соціальності з усіма практичними та моральними наслідками.

Вихід з цієї ситуації може бути знайдений, якщо розглядати індивідуально-особистісний вимір людського буття як вузол, котрий поєднує у собі загальність суспільного та унікальність індивідуального. Останнім часом все чіткіше окреслюється ситуація, котра вимагає розуміти індивідуально-особистісний вимір людського буття як вияв загальнолюдськості. У такому ракурсі, індивідуалізація постає реалізацією об'єктивної потреби становлення розмаїття буття як необхідної умови підтримування динамічної рівноваги відношення “людина – світ”. Основою такої потреби є зростаюча інтеграція людства, що обумовлює індивідуальність як постійно діючий чинник, через який зав'язуються усі колізії історії, фіксується реальність зв'язку часів, підтримується, а при потребі і відновлюється неперервність соціокультурного поступу.

Водночас, перед нами розгортається небачена за своїм розмахом тенденція до уніфікації індивідуально-особистісного буття. Серед багатьох чинників, котрі зумовлюють це явище, особливе місце посідають засоби масової інформації; їх неупинний розвиток та всепроникність позбавляють світ приватного життя захищеності, перетворюючи його на предмет загального огляду, уніфікують його, знижуючи рівень різноманіття. Те, що у своїх витоках сприймалось як засіб розширення горизонту світу людського буття та умова зростання духовності людини, обертається своєю протилежністю. Сьогодні